

a ľahostajný k vlastnému osudu. Michal Chorváth hovorí v tejto súvislosti o Vámošovi-pedagógovi. Mne sa zdá, že vo Vámošovi je horlivosť takmer starozákonná. Aj starozákonní proroci prehánali vo výraze, aby prebudili v ľuďoch živú vieru a dostali ich na správnu cestu.

Až sem hyperbolizácia v Jazdeckej legende nesmeruje. Zostáva v podstate funkciou humoru. Zdrsňuje skutočnosť, predimenzúva jednotlivé zložky prózy. Už prvá veta je hyperbolou: „Čatárovi Miroslavovi Kavalcovi visel nos až po zem a dušu mu hrýzli ťažké starosti.“ Z takéhoto nasadenia sa odvíja celý príbeh štyroch doktorov, ktorých autor charakterizuje ako „chrápajúcich darmožrútov“. Jeden z nich je „ako bravec vykĺmený“, druhý „dlhý ako telefónny stĺp a chudý ako chrt“. Ľudia tu nehovoria, ale revú, kone sú beštie atď. Hyperbolizácia a expresivita dodávajú chudobnému príbehu dynamiku. Všetko sa však odvíja, napriek drsnému výrazovému aparátu, povedal by som v ľudsky teplej atmosfére. Vámoš má tu rád svojich kriklúňov, nevidí už v nich nepodarených žiakov, ktorých treba karhať a ťahať za uši, ale indivíduá, z ktorých si možno uťahovať a zároveň s nimi sympatizovať. V Jazdeckej legende absentuje reflexívna zložka (zostali z nej len omrvinky), teda zložka, cez ktorú sa v ostatných Vámošových dielach priamo valí autorov „cynizmus“. Príbeh je samonosný a osnovaný na bezprostrednej skúsenosti. Možno vari povedať, že v Jazdeckej legende život vyhral nad autorovou filozofiou a zároveň ju usvedčil z jednostrannosti.

„Aféra v Bahňanoch“ – materiállová štúdia z literárneho života v mezidziobdovom období

VLADIMÍR BARBORÍK, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

1. Literárny život – aféra

Pod aférou, ako bola udalosť, ktorej sa budem venovať, nazvaná, tu rozumiem jeden zo „žánrov“ literárneho života, žáner, ktorý môže mať niektoré spoločné črty s inými jeho prejavmi, ako sú napríklad polemika, spor či škandál, no ktorý sa od nich aj niečím odlišuje. Nepôjde mi na tomto mieste o charakteristiku jednotlivých prejavov literárneho života a rozdielov medzi nimi, skôr sa pokúsím na báze konkrétneho prípadu zhromaždiť dostatok materiálu, ktorý by nás k takejto charakteristike mohol priviesť. Pôjde o kauzu, ktorá sa udiala v rokoch 1933 a 1934: jej východiskom bol text slovenského spisovateľa Gejzu Vámoša Žid severu a juhu (Slovenské smery, 1, 1933/34, č. 1, s. 2), jej takpovediac ihriskom, priestorom, na ktorom sa rozvíjala i zavŕšila, boli stránky dennej tlače i (v menšej miere) literárnych časopisov, rovnako ako aj súdna sieň; prekročila literárne rámce, zasiahla do osobného života G. Vámoša, naplno sa rozvinula v malomestskom prostredí autorovho bydliska a jej ohlas nadobudol celoštátne rozmery, pričom prešla naprieč niekoľkými sociálnymi, nacionálnymi i náboženskými štruktúrami. Prípadoznáme z publicistiky Matušku a Novomeského – v ich článkoch sa stretávame aj s pomenovaním kauzy.

Pri pokuse o predbežnú charakteristiku aféry vychádzam z daností, ktoré sú dost zrejmé: Ide o prípad, odohrávajúci sa vo verejnom priestore, ktorý sprevádza pohoršenie ako dôsledok skutočnosti, že niečo sa vymklo ustáleným rámcom, poriadku. O vymknutí možno hovoriť v dvoch významoch:

1. prekročenie miery vecí, pravidiel (písaných či nepísaných), ktoré dovtedy platili a boli rešpektované.

2. Toto vecné prekročenie, tento „prešľap“ je sprevádzaný prekročením spoločenského priestoru, v ktorom sa dovtedy (za normálnych okolností) protagonisti a predmet ich záujmu pohybovali. Aféra však presahuje dovtedy vymedzený priestor verejného účinkovania, (ktorý, napríklad ak hovoríme o literatúre, vymedzujú jej inštitúcie – spisovatelia, spolky, časopisy, vydavateľstvá, kultúrne rubriky časopisov a denníkov...) a dostáva svoj vecný substrát i protagonistov do priestorov, ktoré podliehajú iným pravidlám a v ktorých sa ich úloha mení (vo Vámošovom prípade, ako uvidíme, to bola napr. oblasť práva a priestor súdnej siene, oblasť výkonu povolania a profesnej spolkovej činnosti: tak z inštitúcie literatúry – spisovateľa – sa stáva subjekt či objekt súdneho konania – žalujúca či žalovaná strana...; na druhej strane ako verejné sa prezentuje – „zverejňuje“ – aj to, čo inak patrí do súkromnej sféry: rodinné pomery, pôvod...); protagonisti sa stávajú (ak to vyjadríme inak) účastníkmi „iných režimov“ (občianskoprávneho, konfesijného, profesného, nacionálneho...) než sú tie, v ktorých sa nachádzali pred začatím prípadu.

2. Chronológia prípadu v dokumentoch

a) *Vznik a priebeh prípadu v rámcoch dobovej spoločnosti (publicistika, aféra miestna a profesná)*

V Slovenských smeroch (1, 1933 – 34, č. 1, s. 2 a s. 65) publikuje Vámoš tri kapitoly z pripravovaného románu *Odlomená haluz* (Žid severu a juhu, Majzlovo rodinné šťastie a Bahniarsky boh). Obrázkový časopis *Nový svet* uverejňuje noticku pod značkou -ok- (8, 1933, č. 13, s. 9) s názvom *Bastardná literatúra: „Lenže už v prvom čísle Slovenských smerov“ ozývajú sa hlasy, ktorých forma je síce slovenská, ale obsah akýsi cudzí – bastardný. (...) V tejto Vámošovskej rádoby duchapľnej písanine je toľko triviálnosti a oplzlosti, že ju nijako nemôžeme považovať za hodnotnú literatúru, a rozhodne ohradzujeme sa proti tomu, aby takéto svinstvá boli verejnosti servírované dokonca ako plody slovenskej literatúry. Na takýchto spisovateľov bude musieť raz prísť poriadny slovenský Goebbels!“*

Na noticku upozornil Vámoša E. B. Lukáč (korešpondenčný listok podľa poštovej pečiatky zo 4. 12. 1933, nachádza sa vo Vámošovej pozostalosti v SNK–Archíve literatúry a umenia, Signatúra 72 D 7): „...akýsi plátok (redigujú Rudinský, Gašpar, Belnay, Zguriška) *Nový svet*, obrázkový časopis ostre Ťa napadol pre Tvoju novelu pod názvom *Bastardná literatúra* (...) K odpovedi Ti stojí k dispozícii *A-zet*, *České slovo*, *Slov. večerník*.“ Zároveň pod značkou Lč uverejňuje noticku v Slovenskom večerníku: „...pán -ok... chce slovenskú literatúru podarovať Goebbelsom. Teraz by už mohli prísť len pálenia kníh ako logická konzekvencia od myšlienky k činu. A tento časopis redigujú T. J. Gaš-

par, Zuzka Zguriška a dr. J. Rudinský. *Že sa papier nečervenie!*“ (Citované z Prídavkovej reakcie, kde prepísal celú noticku; presný bblg. údaj nemám zatiaľ k dispozícii. – pozn. V. B.) Vámoš sa v prvej reakcii odmieta vecou zaoberať: „*Spomenutý plátok som nečítal (...) netreba tú tlačovú mrcinu hneď ustrašene kolportovať v okruhu známych...*“ (SNK-ALU, Sign. 72 M 26, datované Piešťany 6. 12. 1933.)

Lukáč nechápe celý problém iba ako Vámošovu osobnú záležitosť: „...*vidím, ako ma nechápeš. Lutujem tedy, že som sa v A-Zet, Českom slove proti výroku 'Treba na neho slovenského Goebbelsa' – ozval. Tu nešlo o Teba a o Tvoju novelu, tu šlo že volá sa po metódach a la Göbbels.*“ (SNK-ALU, sign. 72 D 7, 17. 12. 1933 – datované podľa pečiatky na karte.)

V 15. čísle Nového sveta na Lukáča reaguje v celostránkovom článku – už pod plným menom – Peter Prídavok (v rubrike Literatúra – umenie). Jeho text Ešte o tej Vámošovej bastardnej literatúre je zaujímavý najmä tým, že celkom otvorene a priznane prekračuje hranice literárnej polemiky a prechádza do organizačno-operatívnych rámcov skôr politických ako kultúrnych. Je takpovediac návodom na konanie, a to hneď v niekoľkých smeroch, presne v tých, akými sa kauza o niekoľko dní vydala. Estetická stránka veci je pre autora článku vyriešená („triviálna a oplzlá písanina“, „koprografia a pornografia“, „prasaciny“, „básnické exkrementy“, „výkaly“). Prídavok nevedie spor v mene osobného vkusu, ale „*v mene premnohých myšliaciach Slovákov, ktorí si myslia to isté, ale buď nemali možnosti, alebo nechceli to dosiaľ povedať, aby takéto svinstvá boli verejnosti servírované dokonca ako plody slovenskej literatúry.*“ Nasledujú úryvky z Vámošovho textu, ktoré majú dokumentovať, že autor urazil (1.) slovenských Židov ako národnosť, (2.) židovských lekárov ako stav a (3.) slovenský ľud ako taký. Prvé dve skupiny by sa podľa Prídavka mali brániť vlastnými silami, hovorcom tej poslednej je autor: „*Divím sa však (...) aj tomu, že slovenskí židia dosiaľ mlčia. Budú mlčať aj židovskí lekári? (...) Ak slovenskí židovskí lekári znesú takúto charakteristiku od svojho kolegu, ktorý im je blízky pôvodom, nech! Ale my Slováci neznesieme a nebudeme trpieť, aby pán dr. Gejza Vámoš charakterizoval dievčatá nášho ľudu ako krivoprisažnice. (...) slovenskému ľudu nech dá jeho cynické pero pokoj!*“ Prídavkov článok predznamenal ďalšie pokračovanie kauzy – určil jej „dramaturgiu“ a vytýčil rámce: nacionálne a profesné, pričom celý spor situoval „mimo literatúry“.

O niečo neskôr sa celá záležitosť artikulovala aj na lokálnej úrovni. V decembri 1933 v Piešťanskom Zpravodajovi (s. 3) vychádza článok Osobnosť Vámošova a jeho najnovší „literárny výtvor“. (Z výstrižkovej pozostalosti G. Vámoša, v ktorej sa nachádza tento text, je možné určiť iba rok vydania, pričom datovanie sa dá spresniť odkazom na Prídavkovu noticku z novembra 1933.) Autor je v podstate anonymný (podpis pod článkom je Židovská mládež, text sprevádza upozornenie, že „za tento článok redakcia nezodpovedá“). Uverejnením tohto textu v regionálnej tlači sa prípad Vámošovej novely dostal z potenciálnej roviny všeobecného literárneho sporu o – povedzme – podobu prózy, fungovanie kultúrnej prevádzky či spoločenské postavenie a zodpovednosť spisovateľa na takpovediac miestny plán, kde sa venuje omnoho väčšia pozornosť osobe konkrétneho autora a jeho sociálnym – občianskym, profesným a nacionálnym – charakteristikám a štatútu. Zo žánrového hľadiska ide o pamflet – *hanopis* na autora a jeho dielo

(„...my, hoci opovrhujeme pisateľom i jeho najnovším plodom, musíme zaujať stanovisko, aby sme verejnosti predstavili jeho pravú tvár.“). Je zaujímavý aj svojou štruktúrou: jeho súčasťou je pokus o „paralelu na rečenu novelu, ktorá sa bude líšiť od originálu reálnym podkladom, objektivitou a nebude zabarvená fantáziou a exkrementami zaťaženého ducha“. Predpokladom pre takýto postup je čítanie Vámošovej poviedky ako kľúčového textu: to znamená zrušenie jeho štatútu fikcie, nájdenie analógie medzi znakovým a „skutočným“, a zároveň odhalenie, že toto „skutočné“ nie je „pravdivé“ (viď v texte často využívaný obrat „nie je teda pravda, že...“). „Skutočné“ sa ďalšou znakovou operáciou uvádza na „pravú mieru“: Majzl mal nie dve, ale tri dcéry, a ešte aj syna, nie jeho bila Sára, ale on ju, nie jeho Sára nakazila, ale... Ako Majzlov syn je tu – už mimo rámca tejto truc-novely – označený Vámoš. Pamflet ako celok charakterizuje Vámoša tak, že spochybňuje jeho kompetenciu v troch sociálnych funkciách:

1. ako spisovateľa: „*literát* Vámoš... nedosiahol veľkej literárnej úrovne a nezaujateľný kritik (Prídavok) považuje jeho tvorbu obsahovo i formálne za básnické výkaly patriace do kloaky.“ Zároveň píše, podľa židovskej mládeže, nepravdu.

2. diskredituje ho ako lekára: súčasťou textu je opis dvoch prípadov, v ktorých Vámoš ako lekár nemocenskej pokladnice z nedbanlivosti zaviniť smrť tehotnej ženy a zapríčinil, že inej žene museli amputovať prst. „*Pacienti z nemocenskej pokladnice prichádzajú k nemu s podobnými pocitmi ako odsúdenci pod guillotinu.*“ „*V ordinácii odkladá masku (lekára socialistu) ... zjavuje sa v pravej podobe táto obluda v ľudskej koži.*“

3. „odhaľuje“ jeho pôvod, národnosť a spochybňuje jeho lojalitu ako štátneho občana ČSR: „*maďarizáciou páchnuce meno Gézu (v celom texte sa dôsledne používa tento variant krstného mena) Vámoša,*“ „*Z čistokrvného Maďara sa stal cez noc Slovák.*“, „...*zaručili by sme mu v tretej ríši skvelú kariéru, keď by na svojom tele nenosil nezmazateľný znak svojho pôvodu. Škoda, že už nežije jeho dedo Aron Jajnkev Wertheimer.*“

Iný lokálny týždenník Piešťanské noviny uverejnil 6. 1. 1934 nepodpísaný úvodník Causa dr. Vámoš (podľa umiestnenia je možné usudzovať, že ide o stanovisko redakcie). Prípady charakterizujú ako „škandál“ a už titul signalizuje zmenu akcentu: ak ešte Prídavkovi išlo o literatúru (hoci len „bastardnú“), v tomto článku ide o osobu, o zosobnenie viny. Vámoš síce je „*slovenským spisovateľom so zvučným menom a jeho nadanie nemôžeme poprieť*“, no jeho „*novela... má málo spoločného s unením... znamená pre V. ako spisovateľa žalostný krok späť.* (...) *Židovstvo vôbec a piešťanské zvlášť má príčinu byť dotknutým. Židia, ako riadni občania tohto štátu požívajú tých istých práv ako ostatní a nesmie sa ich dotknúť ani spisovateľ v tej, či onej forme.* (...) *A tu máme jednu malú poznámku pre naše židovstvo. Nech vzdor rôznym prestrelkám držia sa tohoto štátu, nech pomáhajú pri budovateľskej práci a vtedy ich ochrana bude dvojnásobne zabezpečená nielen proti V., ale proti každému.*“ Súčasťou prípadu sa stáva otázka lojality: ak v článku „*židovskej mládeže*“ sa ako argument ad personam využíval poukaz na Vámošovo „*maďarónstvo*“, v úvodníku Piešťanských novín je Vámošova próza, hoci situovaná do predvojnových čias, čítaná aj ako obvinenie židovstva z nelojálneho vzťahu k republike. Do rámcov literárno-kultúrneho, nacionálno-konfesijného a profesného sa pridala štátno-občiansky.

O afére referovala denná tlač slovenská i česká (Slovenský denník, Slovenská politika, Lidové noviny...), preniesla sa aj do židovských novín (Slovenská tribúna, „neodvislý slovenský židovský časopis“, končí článok slovami: „*Nectí to vtáka, keď si špiní do vlastného hniezda.*“). V pražských židovských ľudových novinách Selbstwehr Vámoš uverejňuje tlačovú opravu, v ktorej objasňuje svoje stanovisko k zverejneným insinuuáciám, najmä čo sa týka jeho identity: „*Nejsem Maďarem, ale slovenské národnosti. Nejsem překřtěným židem, ale jsem bez konfese. Nevstupoval jsem do slovenské literatury způsobem, který by přivedl pišťánské Židy do velkého rozčilení, ale jsem znám ve slovenské literatuře od roku 1919, jsem autorem několika slovenských knih a 14 let členem Spolku slovenských spisovatelů. Je nepravdou, že novela pobouřila slovenské literární kruhy, jako p. Prídavka, ale je pravdou, že Spolek slovenských spisovatelů rázně vystoupil na obranu mé novely v III. čísle Slovenských smerov a proti mentalite p. Prídavka, jenž volal na mou literární činnost 'pořádného slovenského Goebbelsa!'*“ (Selbstwehr. 9. 2. 1934.) Tlačové opravy uverejňuje prostredníctvom advokáta V. Clementisa napr. aj v bratislavských maďarských novinách Děli Hirlap či v Ľudovej politike, kde sa ohradzuje proti dehonestácii ako literárnej, tak i profesnej: „*Vo výšvedenom článku tvrdíte, že je ohromný rozdiel medzi tvorbou Vámošovou a skutočnou hodnotnou tvorbou literárnou a že Vámošova 'literárna činnosť' sa vyníma v stálom hanobení všetkého toho, čo nepasuje do krámu novodobých bolševicko-komunistických intelektuálov...*“ (ako ďalší spôsob diskreditácie sa využíva delenie podľa politickej príslušnosti) (...) *Nie je pravda, že by dr. Vámoš bol nekonaním lekárskej povinnosti spôsobil smrť tehotnej ženy a v inom prípade zaviniť amputáciu prsta. Taktiež nezodpovedá skutočnosti tvrdenie, že dr. Vámoš na rozširovateľov týchto nepravdivých správ nepodal žalobu, pretože dr. Vámoš prostredníctvom svojho právneho zástupcu dra Viktora Romančička, advokáta v Piešťanoch, podal žalobu jak na Piešťanský zpravodaj, tak i na iný miestny žurnál, ktorý túto nepravdivú zpravu rozširoval.*“ (Ľudová politika, 10, 3. marca 1934, č. 5.)

Prípád pokračoval vylúčením G. Vámoša zo Spolku piešťanských lekárov – citované zo Slovenskej politiky (15, 21. január 1934, s. 4): „*Dr. Gejza Vámoš vylúčený zo Spolku piešťanských lekárov: V stredu večer mal spolok piešťanských lekárov schôdzku, na ktorej sa rokovalo o románovom úryvku spisovateľa Vámoša, 'Žid severu a juhu', v ktorom uráža vraj piešťanských lekárov. Na schôdzi bolo prevedené tajné hlasovanie o vylúčení dr. Vámoša zo spolku, ktoré skončilo výsledkom 10 za vylúčenie a štyria nehlasovali, čím bol Vámoš zo spolku piešťanských lekárov vylúčený. -A.K.-*“

V takto podanej skratkovitej chronológii prípadu (úryvky z dennej tlače sú vybrané ako príklady, o celej kauze sa od decembra 1933 do februára 1934 písalo pomerne dosť) je otázkou, do akej miery ešte ide o vec literárneho života, čo tento prípad znamenal, alebo mohol znamenať pre literatúru. Predbežná rekapitulácia hovorí zatiaľ iba o tom, čo literatúra v danom období ešte mohla znamenať v spoločenskom dianí. Okrem samotného podnetu sa v prípade zatiaľ neobjavilo nič – ani personálne, ani argumentačne – čo by zastupovalo „vec literatúry“ (nie je to článok, ani osoba Petra Prídavka).

Vámošov prípad nie je sporom, ktorý by bol dôsledkom tvarovo-estetických posunov vo vývine literatúry, či z ktorého by nejaké vyplynuli. Môžeme ho chápať ako indikátor, ktorý preveril solidaritu spisovateľstva ako stavu a spôsob, akým svoje vý-

kony začleňuje do sociálneho poriadku danej doby a akým sa voči tomuto poriadku vymedzuje.

b) Literárne súvislosti prípadu

Ako inštitúcia reaguje Spolok slovenských spisovateľov ohlasom *Odmietame!* (publikovaný v I. ročníku *Slovenských smerov*, 1933/1934, s. 120): „(...) *Staly sa však prípady – už i v minulosti – ktoré slovenskú kritiku predstavily vo veľmi divnej póze: chcela siláčkymi slovami ubiť nie tak dielo, ale spisovateľa ako človeka, ako tvorcu. (...) Takým prípadom je i posledný útok (nie je to kritika) na Vámoša, skutočne však útok na slobodu umeleckého prejavu. (...) Práve tak, ako žiadny mysliaci človek nesúhlasí s kultúrnym bojom, vrcholiacim v pálení kníh, práve tak musí odmietnuť snahu: chcieť predpisovať tvorčíemu umelcovi, aby si z množstva materiálu, ktorý mu život skytá, nevybral práve ten, spracovaním ktorého najlepšie môže využiť svojich tvorčích síl.*“ Ohlas upozorňuje aj na dobové pozadie politické a napokon aj kultúrne, na ktorom sa celý prípad odohrával: rok 1933 bol dobou nástupu Hitlera a opatrenia, ktoré sa v oblasti kultúry v Nemecku zaviedli, vyvolali v Európe veľký ohlas – tento kontext sprítomnil aj Prídavkov odkaz na Goebbelsa. Samotný Ohlas Spolku slov. spisovateľov sa venuje funkcii a možnostiam literárnej kritiky, no ako sme videli, Vámošov prípad sa týkal skôr publicistickej reakcie na jeho dielo a jej dôsledkov; Prídavkova noticka, ani ďalšie jeho texty nemajú literárnokritické ambície.

Politika (*Nezávislý časopis venovaný otázkam verejného života*, 4, 1934, č. 1, s. 11 a 12) sa venovala prípadu v dvoch článkoch. Spisovateľ Ivan Minárik dal svojmu názvu *Malomeštiaci a literatúra*; je to krátke zamyslenie sa nad vzťahom medzi realitou diela a realitou „skutočnou“, teda nad tzv. zobrazovacou funkciou i nad zodpovednosťou, ktorá môže byť voči autorovi vyvodzovaná; v konečnom dôsledku ide o štatút literatúry a jej tvorcov: „*Lebo je možné len jedno z dvojhého: buďto taký Bercsényi fakticky žil a Vámoš ho iba presne okreslil... alebo vôbec nežil, je proste vymyslený, stvorený vo fantázii, prípadne stmelený z mnohých drobných charakteristik. (...) V prvom prípade nemôže byť urážaný nikto... V druhom prípade by to bolo ešte smiešnejšie. Je možné ťahať autora na zodpovednosť preto, že sa mu v mysli vynorila nejaká fantastická figúrka?*“ Andrej Kostolný (Ešte k sporu o Vámošovu novelu) sa najdôslednejšie venoval literárnej stránke veci. Reklamuje pre spisovateľa právo na tematickú voľnosť („...*právom literáta je zvoliť si látku akúkoľvek.*“) a citlivo rozlišuje nároky vkusu a prípadnej spoločenskej sankcie: „*Tu treba rozlišovať dve veci: žiadať vylúčenie naturalizmu z umenia má právo každý, kto sa nestotožňuje s jeho estetikou; iné je však upierať mu vôbec práva existencie. To je nesprávne!*“ A článok končí poznámkou k spoločenskému aspektu celej veci: „*V ‚Piešťanskom zpravodaji‘ uverejnili ‚Židovská mládež‘ útok na Vámošovu osobu. Nebolo by nás nič do toho, nech by sa hádali, ako chcú, keby toto nemiešali do otázky, ktorá má ostať čiste literárnou.*“

Prídavkovým tretím vstupom do polemiky bola odpoveď Na margo vyhlásenia spolku slovenských spisovateľov (*Nový svet*, 9, 1934, č. 5, s. 7, dotkol sa v nej aj reakcií Minárika a Kostolného), kde spochybňuje legitimitu vyhlásenia („...*sú v spolku organizovaní aj spisovatelia, ktorí stoja na platforme kresťanskej morálky... a nevieme si*

v svojich neumeleckých mozgoch srovnat', že by toto vyhlásenie boli aj oni podpísali.“). Jadro jeho príspevku je takéto: „...kázanie o absolútnej slobode umeleckého prejavu je humbug! Umelec sa musí cítiť viazaný vlastným svedomím... Ak ... nemá svedomia a cynicky sa posmieva morálke, musí jeho rozbíkanému Pegasovi položiť na papuľu úzdu verejnosť, kritika a žurnalistika!“ Ide opäť v podstate o operatívne inštrukcie, hoci vyslovené obrazne, ako riešiť pomer autora a spoločnosti („položiť uzdu na papuľu“).

Milan Pišút v Slovenskom deníku (23. január 1934, s. 3 [z výstrižkovej pozostalosti G. V.]) odmietavo reaguje na správy o vylúčení Vámoša zo Spolku piešťanských lekárov: „Keby sa to stalo v Nemecku za terajšieho režimu, je to pochopiteľné... (...) Tu však nemôže byť ani reči o urážke lekárskeho stavu ako takého, lebo v románe vystupujú osoby a nie stav, slabosti ľudské a nie slabosti celého stavu, nie kresťania, nie židia, ale vždy ľudia, ktorí náhodne patria k tej alebo onej spoločenskej vrstve. (...) Miesto toho, aby títo piešťanskí židia boli Vámošovi vďační za to, že ich činí vo svojom diele ľudsky blízky a všeludkými, tak sa mu vo svojej krátkozrakosti odmenili.“

K tejto „miniantológii“ publicistiky, venovanej prípadu, treba ešte pripomenúť, že články podporujúce Vámoša a v širšom zmysle slobodu tvorby napísali aj L. Novomeský (Aféra v Bahňanoch, vyšiel po česky v Teigeho Dobe) a A. Matuška (Posledné slovo v afére bahňanskej, DAV); sú známe aj z výberov ich publicistiky, a preto sa o nich podrobnejšie zmieňovať nebudem.

c) Ohlas prípadu medzi československým židovstvom

Rozporuplné boli aj dozvuky prípadu medzi československými Židmi. V archívnej pozostalosti som nenašiel nijaký doklad, ktorý by svedčil o tom, že Vámoš bol žalovaný za urážku viery alebo náboženského presvedčenia, hoci o takomto podnete sa – podľa zmienok v dobovej tlači – malo uvažovať. (Inak dokumenty k iným súdnym sporom, ktoré Vámoš v 30. rokoch viedol – a bolo ich vyše desiatky, nielen v súvislosti s bahňanským prípadom – sa v jeho pozostalosti nachádzajú.) V Allgemeine Jüdische Zeitung i v Slovenskej tribúne publikoval Hugo Roth referát o Vámošovej prednáške v bratislavskom Grémiu (Špiková kost'. 2. 10. 1934). Spochybňuje v ňom Vámošovu literárnu kompetenciu, no predovšetkým ostro odmieta jeho koncepciu asimilácie z románu Od-lomená haluz. „My, do roku 1918 Slováci, uskromnili sme sa na posledné naše želanie ostať židmi slovenskými, ale občanni rovnoprávnymi, nebojácny, žiadnym povýšenectvom neuchlácholiteľnými.“ (zdôr. autor článku, Slovenská tribúna, 2, 28. 10. 1934, č. 18 (19)). Rothovi odpovedá otvoreným listom zo 7. 10. 1934 Heinz Jacobu Tauber v Allgemeine Jüdische Zeitung. Popri vysokom ocenení Vámošovej tvorby („... za Urbanom zaujal najprvejšie miesto v slovenskej literatúre.“) vyslovuje rešpekt voči jeho presvedčeniu („Vámoš je assimilantom. (...) názor pre nás neprijateľný, ale nemôžeme Vámoša zaň odsúdiť. V Nemecku bola najväčšia časť spisovateľstva assimilovaná a odžidovštela, pokiaľ bola židovského pôvodu. Nikomu nenapadlo ich za to odsúdiť.“). Obáva sa ale následkov, aké môže mať Vámošova kniha práve za okolností a v dobe, v akej vyšla: „A tak dochádzame k záveru, že Vámoša možno iba pre jedno odsúdiť. V našom ľude, musíme to, bohužiaľ, povedať, je antisemitizmus v značnej miere zakorenený. Je násled-

kom toho účinkovanie Vámošovo, ktoré sa obracia proti židovstvu ako voči slovenskej kultúre netečnej časti obyvateľstva, spojené s veľkým nebezpečím. **Za normálnych okolností** (zdôr. V. B.) by to bola naprosto prípustná kritika. V tomto prípade treba počítať s účinkom *daleko rozsiahlejším a snád' i neblahým.*“ Nevieť povedať, do akej miery boli pisateľove obavy opodstatnené vo vzťahu k Vámošovej knihe, či nepreceňovali silu a možnosti literatúry; sú ale výstižným pripomenutím sociálneho pozadia, na ktorom sa táto len do určitej miery literárna kauza odohrávala. Ak na jej začiatku vo vecne bezvýznamnej notícke vzbudilo najväčšiu pozornosť meno Goebbels ako zástupný znak určitých procesov, týkajúcich sa rovnako kultúry ako židovstva, potom pripomenutie absencie „normálnych okolností“ svedčí o tom, že v citlivejších vrstvách spoločnosti bol prítomný nepokoj a pocit ohrozenia už niekoľko rokov pred rozpadom 1. ČSR, pričom toto všetko spoluvytváralo mentálnu klímu celej záležitosti.

Rovnako tak stĺpcu v českom týždenníku Rozvoj (č. 45, 14. 12. 1934, s. 3; Hugo Roth ho charakterizuje ako časopis českých židov), v ktorom Schulhof informuje o Vámošovej pražskej prednáške, predchádza informácia o Streicherových novinách Der Stürmer („*To, co přináší na poli antisemitském, je skutečně mimořádné a nemůže být předstíženo ... časopis je mimo to obohacen obrázky židů takového druhu, že známé obrázky Rélinkovy jsou proti tomu dobráckými projevy filosemity.*“) a úvod referátu („*Z pražských ulic nedozněl dosud antisemitský jek českých hitlerčků...*“) sa venuje aktuálnemu kontextu, ktorý koncom novembra 1934 tvorili tzv. boje o insígnie, keď tento výbuch českého nacionalizmu sprevádzali aj antisemitské heslá. O Vámošovi a jeho názoroch sa tu píše s veľkým porozumením. Citujú spisovateľa, keď hovorí, že na rozdiel od slovenských „*čeští židé ho pochopili a poskytli mu právě v těchto dobách mravní podpory*“, stručne charakterizujú jeho presvedčenie: „*Věří v asimilaci, v asimilaci úplnou, krevní. Židovská krev se musí spojit s krví slovenskou, tohle mšlení nikdy nikomu neuškodilo, naopak, prospělo! Stojí proti sionizmu, odsuzuje kolonisaci Palestiny, nevěří, že židé v diaspoře mají úkol si vytvořit svůj vlastní nacionalismus...*“

Zameranie a možnosti tejto štúdie mi nedovoľujú venovať sa problematike politickej, sociálnej, nacionálnej a náboženskej diferenciacie československého židovstva v medzivojnovom období. Presnejšie definovanie Vámošovho vzťahu k tomuto pravdepodobne dosť rôznorodému spoločenstvu (a naopak) je možné na základe výsledkov práce všeobecnej historiografie; zatiaľ môžem iba konštatovať zrejmu nejednoznačnosť až protichodnosť, s akou boli Vámoš ako osoba, jeho literárne dielo i jeho predstavy prijímané v tomto prostredí.

d) Uzavretie prípadu: trestnoprávne, literárne...

Z predvolaní Okresného súdu v Piešťanoch, ktoré sa nachádzajú v pozostalosti Gejzu Vámoša (SNK-ALU 72 I 13), je možné zistiť, že v súvislosti s prípadom podal Gejza Vámoš päť žalôb pre urážku na cti, urážku na cti tlačou a pre ohováranie tlačou. Zároveň proti nemu boli vedené dve konania pre ohováranie. O výsledkoch dvoch pojednávaní informovala aj tlač: Slovenská politika (16, 12. novembra 1935, č. 259, s. 3) pod titulom Potrestaný pisateľ anonymných listov v Piešťanoch píše, že „... *Ernest Schultz,*

piešťanský úradník obilného monopolu a poisťovne ‚Domov a Slovákia‘ (...) žaloval ho istý piešťanský obyvateľ a obviňoval ho z písania hrubých a urážajúcich anonymných listov. (...) súd ho uznal vinným na základe znaleckého posudku a vymiril mu trest 700 Kč premeniteľný na 14 dní väzenia nepodmienečne.“ Piešťanský spravodaj (č. 4, 3. 2. 1935, s. 3) v článku Dozvuky aféry dra. Vámoša: Dr. Vámoš odsúdený k znášaniu súdnych výloh informuje o Vámošovej žalobe proti telovýchovnému spolku Makabi a neskôr proti jeho predsedovi Falušovi. Na vývesku spolku sa dostala Prídavkova noticka z Nového sveta. „*Nakoľko nemohol byť zistený páchatel’ a dľa zákona predseda neberie zodpovednosť za celý spolok, bol vynesený rozsudok, na základe ktorého je povinný dr. Vámoš znášať všetky výdavky vyplývajúce z tejto žaloby.*“

O prípade je zmienka v piatom diele Dejín slovenskej literatúry (Bratislava, Veda 1984): „*Keď sa roku 1934 po vyjdení Vámošovho románu Odlomená haluz literárna kritika nemiestnym spôsobom dotkla autora, Spolok slovenských spisovateľov vystúpil s vyhlásením Odmietame, v ktorom kritizoval postoj časti literárnej kritiky.*“ Ako už vieme, táto charakteristika nie je najpresnejšia: všetko podstatné, na čo reagovalo vyhlásenie Spolku, sa udialo ešte pred vydaním Odlomenej haluze; v kauze nešlo o literárnu kritiku, ale o nároky, kladené na literatúry z mimoliterárnych hľadísk i pozícií; a napokon časť zo súdobých relevantných predstaviteľov kritickej obce (Kostolný, Pišút, Matuška), spisovateľov (Lukáč, Novomeský, Minárik) i stavovská organizácia ako celok sa Vámoša zastali.

Kritické ohlasy na román Odlomená haluz, vydaný v máji 1934 v pražskom Melantrichu, boli korektné: dozvukom aféry bola iba Vámošova reakcia na Mrázovu kritiku (Sila a moc kritiky. Slovenské smery, 2, 1934 – 35, s. 31), v ktorej autor voči kritikovmu vecnému hodnoteniu diela nie práve najšťastnejšie argumentuje aj svojím osobným príbehom. Odlomená haluz vyšla vo viacerých vydaniach a ako jedna z mála zo slovenských kníh získala cenu prestížneho českého vydavateľstva.

Biografické (personálne) post scriptum

Hlavnými protagonistami sporu, ak ho čítame ako príbeh, boli spisovateľ a lekár G. Vámoš a publicista, redaktor a v rokoch 1926 – 29 napríklad aj majiteľ týždenníka (Rodobrana) Peter Prídavok. Životné osudy oboch hrdinov sa uzatvárajú zaujímavou a vzhľadom na ich protipostavenie v spomínanej kauze azda aj paradoxnou paralelou. Vámoš 14. marca 1939 odišiel na pracovnú a študijnú cestu do Číny a na Slovensko sa už nikdy nevrátil. Prídavok – podľa Slovenského biografického slovníka – bol v rokoch 1938 – 39 vedúci Tlačového odboru slovenskej vlády a Slovenskej tlačovej kancelárie v Bratislave. V roku 1939 cez Juhosláviu a Francúzsko emigroval do Londýna (v neprítomnosti bol odsúdený na 11 rokov), po roku 1948 emigroval opäť a od roku 1952 až do svojej smrti pracoval ako programový asistent a neskôr vedúci Slovenskej sekcie vysielania BBC. Zomrel v roku 1966 v Londýne.